

**КЗВО «Дніпропетровська академія музики» Дніпровської обласної ради»
Відокремлений структурний підрозділ
«Фаховий музичний коледж»**

Циклова комісія «Теорія музики»

Конспект

лекцій для здобувачів освіти

з навчальної дисципліни «ЕТНОМУЗИЧНА КУЛЬТУРА УКРАЇНИ»

Освітньо-кваліфікаційний рівень: Фаховий молодший бакалавр

Галузь знань: В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

Спеціальність: В5 Музичне мистецтво

Освітньо-професійна програма – «Музичне мистецтво»

Розробник: Гусіна О. Н., старший викладач циклової комісії «Теорія музики»

Розглянуто та схвалено на засіданні ЦК «Теорія музики»

Протокол №1 від «28» серпня 2025 року

Голова ЦК «Теорія музики» Ірина ГОРЧАКОВА

Мета та завдання.

Мета – ознайомлення здобувачів з музикою та обрядовими традиціями українського народу, виховання любові та поваги до народної музики як до мистецтва великої художньої цінності.

Завдання:

- розуміння народних музичних творів;
- виховання творчої зацікавленості до народної музики;
- формування стійкого інтересу до національних фольклорних явищ;
- накопичення знання здобувачів відносно творчості професійних українських композиторів, які використовували фольклорні матеріали.

Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин					
	Денна форма					
	Усього	у тому числі				
л		п	сем	інд	сп	
1	2	3	4	5	6	7
Тема 1. Фольклор – традиційна і сучасна творчість усної традиції.	7		2			5
Тема 2. Календарно-обрядові пісні.	15		8			7
Тема 3. Родинно-обрядовий фольклор.	12		6			6
Тема 4. Український народний епос.	9		4			5
Тема 5. Ліричні пісні.	12		6			6
Тема 6. Необрядовий фольклор.	8		4			4
Тема 7. Народні музичні інструменти на Україні.	9		4			5
Тема 8. Український солоспів. Пісня-романс XVIII-XIX століття.	9		4			5
Тема 9. Використання фольклору у творах професійних композиторів. Народна музична культура на сучасному етапі. На прикладі творчості композиторів Дніпропетровщини.	9		4			5
Разом – модуль 1	90		42			48

ТЕМА 1. Фольклор – традиційна і сучасна творчість усної традиції.

В темі розглядається фольклор, як найбільше духовне багатство народу, який є вираженням бачення навколишнього світу, відображенням подій, що відбувалися протягом віків. Терміни: «фольклор», «фольклористика». Охоплення фольклором ряду наукових дисциплін окрім фольклористики: етнографія, (обрядовість) історія (історичний зміст пісень) лінгвістика (зв'язок мовного і музичного синтаксису), літературознавство, мистецтвознавство, психологія (розвиток мислення, зокрема музичного, закони сприймання і творчості), педагогіка, археологія (предмети музичних культур, викопні музичні інструменти). Багатогранність фольклору як словесно-музичного надбання українського народу від самих витоків, яке охоплює поетичну, музичну, хореографічну, драматичну творчість. Тематика найдавніших пісень, зв'язок із землеробським календарем, обрядами, що зародилися у дохристиянські часи. Перші нотування («Дунаю, Дунаю, чому смутен течешь»), поява збірок українських народних пісень (кінець XVII – початок XIII століть, «Скажи мені, соловейку, правду») Діяльність фольклористів: М. Максимовича (збірка «Українські народні пісні, 1834 р., «Збірка народних українських пісень», 1849 р.), Г. Сковороди.

Музичний матеріал до розділу лекції:

1. «Бог ся рождає»
2. «Нова радість стала»

ТЕМА 2. Календарно-обрядові пісні.

Дана тема присвячена фольклору пов'язаному з календарними святами та обрядами упродовж усього року. Зв'язок календарної обрядовості з первісними уявленнями людей про природу як першооснову суспільства. Розподіл пісень згідно чотирьом порам року: зима – колядки та щедрівки; весна – веснянки; літо – купальські; осінь – обжинкові.

Центром уваги 1 розділу лекції постає зимова пора року, що розпочинає землеробський рік, саме під час якої виконувались колядки та щедрівки. Особливості проведення обряду. Класифікація колядок за теорією Ф. Коллеси, який дає 5 основних груп: 1) родинно-господарські; 2) історично-героїчні; 3) з фантастичним чи казковим підкладом; 4) любовного змісту; 5) з біблійним підкладом. Розподіл пісенного матеріалу на дорослий та дитячий. Загальні та відмінні якості колядок та щедрівок: словесні та музичні особливості пісень, характеристика музичної будови окремо кожного жанру.

Музичний матеріал до 1 розділу лекції:

1. «Щедрик-ведрик», «Щедрівочка щедрувала»
2. «Ой сів Хрисос тай вечеряти»
3. «А в полі, в полі, сам Господь ходив».

У 2 розділі лекції розглядаються пісні які відносяться до весняної пори року – веснянки (гаївки). Класифікація веснянок за теорією Гошовського, який подає 3 основні групи: пантомічні сценки та ігри (пов'язані із випіканням з тіста жайворонків, що символізують прихід весни, наприклад, гра «Подольночка»); пісні-заклички (виконуються на околиці села, до мотиву закликання весни в них

приєднується тема кохання, наприклад, «Благослови мати», «Вийди, вийди Іванку»); водіння танків та ігор зі співами (найбільша група творів, об'єднує східноукраїнські веснянки і західноукраїнські гаївки, характерна нерозривна єдність наспіву, тексту, руху, тощо). Два основні види руху: кола (символізація сонця), крюковий (виписування різних фігур), їх характерні ознаки (синкретизм, суворі обрядові манери, сильний звук). Особливості поетичного тексту (2 складових слова 1 трискладове), музичної будови (вузький мелодичний діапазон, використання наприкінці строфи вигуків), ритмічної побудови (проста, зв'язана з мотивом заклички). Також розглядаються декілька хорів присвячених даному циклу. «Кривий танець» (танок-символ пробудження життєвої енергії, вітання весни); «Зелений шум». Розподіл пісень за святами упродовж весняного періоду.

Музичний матеріал до 2 розділу лекції:

1. Благослови, мати, весну закликати»
2. «А все весна, а все красна»
3. Весняні ігри «В зайчика», «Завивання огірків», «В сіру гусоньку».

Третій розділ лекції розглядає пісні літнього циклу, до якого відносять: маївки (твори календарної обрядовості початку літа, дійство поєднується зі словом, нерідко виконується у формі діалогу); русальні пісні (пов'язані із святкуванням Русального великодня, у тематиці широке використання образів ночі, місяця, верби, тощо), собіткові пісні. Окремою групою виділяються купальські пісні (мелодика заснована на закличних інтонаціях, характерні повтори слів, поспівок, вузький мелодичний діапазон, проста ритмічна побудова). Також окрему групу складають петрівчані пісні з їх характерними особливостями. Тематика петрівчаних пісень заснована на календарній обрядовості зимового та весняного циклів. У деяких зустрічаються мотиви кохання, ці пісні перегукуються з веснянками, гаївками.

Музичний матеріал до 3 розділу лекції:

1. «Мариньки»
2. «Ой на Івана на Купайла»
3. «Ой мала нічка-петрівочка»

Дана група (4 розділ лекції) пісень – це музичний фольклор осіннього періоду, останнього розділу землеробського року і відповідно календарно-обрядового циклу. Класифікація пісень за трьома групами: жнивні (початок жнив, характерно дворядкові строфи, повторення першого речення, мелодика переважно речитативна); жнивні (під час збирання, строфічної будови, поєднані заспів і приспівні елементи, мелодика «моторна», притаманні спільні риси з танцювальними і жартівливими піснями, особливо на рівні ритмічної та мелодичної будови); обжинкові (кінець роботи, близькі до колядникових, за структурними компонентами близькі до весільних). Дослідницька діяльність З. Евальд., її теорія стосовно жнивних пісень, три основні їх типи. Для першого характерний мелодичний вузький діапазон, мінорний відтінок, для другого властивий мажорний відтінок, діапазон в обсязі кварта, третій тип з опорою на квінту.

Музичний матеріал до 4 розділу лекції:

1. «Ой літає соколонько»
2. «А вже сонце котиться»
3. «Вийшли в поле косарі»

Знайомство з використанням пісень календарно-обрядового циклу у творах професійних композиторів: М. Леонтович, (обробки народних пісень) Л. Дичко (кантата «Пори року»), Б. Лятошинський (опера «Золотий обруч»), Є. Станкович (балет «Ольга»), М. Лисенко (опера «Утоплена»), М. Вериківський (симфонічний цикл «Веснянки»), Б. Лятошинський (4 українські народні пісні, III симфонія I ч., п.п.), Л. Ревуцький (Ой весна весниця, I частина, г.п.), Л. Дичко (кантата «Пори року»), Є. Станкович (опера «Цвіт папороті», де відтворюється первісна магія купальської обрядовості), Л. Дичко (фольклопера, кантата «Пори року», II частина, петрівочка). Жнивварські пісні увійшли до збірок пісень М. Лисенка, Ф. Колеси, Л. Дичко (кантата «Пори року»).

ТЕМА 3. Родинно-обрядовий фольклор.

Дитячий фольклор. Колискові пісні. Дана група пісень розглядає фольклорні твори присвячені дітям. Це багатожанрова система, що складається із прозових, речитативних, пісенних та ігрових творів. Дитячий фольклор умовно розділяють на 3 групи: 1) тексти, створені дорослими для дітей; 2) твори, які перейшли у дитячий фольклор із загального фольклорного доробку; 3) твори, створені самими дітьми. До дитячий пісень зараховують такі жанри: забавлянки, потішки, заклички, примовки, скоромовки, лічилки. Окрему групу складають колискові пісні, та їх функції. Словесні та музичні особливості пісень, характеристика будови. Колискова пісня – термін «фольклористичний». Тематика, музичні особливості колискових пісень.

Музичний матеріал до 1 розділу лекції:

1. «Коту, коту, котку»
2. «Люлі, люлі, люлі, налетіли гулі»
3. «На ката воркота»

Другий розділ - весільні пісні. Дана тема розглядає пісні що виконуються під час весільних свят, які розподіляються упродовж всього весілля відповідно до обрядових дійств. Хід українського весілля. Традиційний обряд весілля має багато місцевих відмін: воно може починатися у різні дні тижня, тривати не два-три, а більше днів (траплялося – до двох тижнів). Відрізняються також обрядові церемонії, типи співів, тематика пісень, роль оркестру. За групами подій весілля розподіляється на три частини: передвесільну («пролог»), власне весілля та післявесільну. Ролі учасників. Функції хорів. Учасники весілля поділяються на дві групи. Перша – молодий та молода, їхні батьки та родичі. Молодий і молода та їхні батьки не співають, дуже обмежена у них і словесна участь у дії. Другу групу складають основні виконавці рольового «розпису» весілля, які спеціально для цього запрошуються. Тематика весільних пісень. Пісенні тексти пов'язані з обрядом образно-емоційно, тобто в них розкривається ставлення учасників весілля до подій. Звучать пісні широкого емоційного спектру, вони групуються навколо провідних тем: - жаль дочки – за домівкою і дівуванням; батьків – за дочкою.

Музичний матеріал до 2 розділу лекції:

1. «Летять галочки у три рядочки»
2. «Благослови батеньку»
3. «Пічка регоче, короваю хоче»

Третій розділ лекції присвячений традиційним плачам та голосінням. Це фольклорні імпровізаційні вокальні твори, які використовуються під час обряду оплакування померлого, де імпровізування відбувається на підставі варіювання коротких ритмо-мелодичних заплачок. Вони нагадують вигук, схлипування, схвильовану людську мову, характерні низхідні ходи у короткому обсязі (кварти, квінти). Ритміка вільна, примхлива з поєднання різних тривалостей, часто пунктирна з чергуванням тріолей, восьмих, шістнадцятих. Мелодія відбиває специфіку тексту, що не має віршованої форми, часто змінені наголоси, пересування акцентів. 2 основні типи плачів: 1) плачі, які узагальнюють горе, скорботу великих мас людей; 2) плач, пов'язаний з драматичними моментами життя окремої людини. Поетична форма плачів. Різноманітність тематики (наприклад: плач за матір'ю, донькою, батьком, тощо). Особливості мелодії – виразний емоційно-напружений речитатив. «Голосіння» виникли у зв'язку з драматичними подіями у давнені, з навадою східних кочевників на Київську Русь, а потім розповсюджувалися за часів козаччини у зв'язку з турецьким та польським поневоленням. Інтенації плачів і голосінь поряд з інтонаціями дум та історичних пісень. Знайомство з використанням плачів і голосінь у творах професійних композиторів: Б. Лятошинський – Хорова поема Тече вода в синє море», лейттема; К. Данькевич – хор «Чорний крук у полі криче»; Є. Станкович триптих «На верховині» І ч.

ТЕМА 4. Український народний епос.

В темі «Українські думи» даний жанр розглядається як імпровізаційно-речитативний епічний твір для голосу в супроводі бандури. Зародження даного жанру у козацькому середовищі наприкінці XV-XVI ст. Формування дум практично одночасно з історичними піснями. Риси відрізнення думи від історичної пісні манерою виконання, великими розмірами, наявністю інструментального супроводу. Визначення мелодійного руху і ритміки словесними ті логічними наголосами тексту. Головна риса дум – імпровізаційність. Особливість ладово-гармонічної мови дум – мелізматика. Основа мелодії – пентахорд, та тетрахорд. Хроматизація ладу, вводні тони. Знайомство з використанням дум у творах професійних композиторів: М. Вериківський – вокально-оркестровий твір дума «Про дівку Бранку»; Л. Колодуб – симфонічна дума «Шевченкові образи». Історичні пісні які достовірно відображували воєнні дії минулих часів. Історичні пісні за тематикою споріднені із думами, але на відміну від дум, де переважає імпровізаційність, гнучке слідування музики за текстом – пісня має чітку куплетну побудову, що створює більш узагальнений музичний образ. Класифікація мелодики історичних пісень за теорією А. Іваницького, який розподіляє її на 3 типи: 1) речитативний; 2) кантиленийний, 3) маршовий. Ладово-гармонічна мова історичних пісень – переважність мінору, його загострення хроматизацією, підвищення IV, VI, VII ступенів. Знайомство з використанням історичних пісень у творах професійних

композиторів: К. Стеценко – кантата «У неліденьку у святую»; І. Карабиць – симфонія «5 пісень про Україну».

Музичний матеріал до 2 розділу лекції:

1. «Дума про Байду»
2. «Максим козак Залізняк»
3. Дума «Плач невольників»

Знайомство з використанням дум у творах професійних композиторів: С. Гулак-Артемівський – опера «Запорожець за Дунаєм»; М.Лисенко – опера «Наталка Полтавка»; Б, Лятошинський «Український квінтет».

ТЕМА 5. Ліричні пісні.

Дана тема присвячена наймолодшому фольклорному пласту - ліричним пісням, становлення яких відбувалося у XVI-XIX ст. Основні музичні і тематичні ознаки ліричних пісень сформувалися у XVII ст. В лірці на відміну від епосу, за предмет зображення обираються не події чи об'єкти, а почуття, переживання, настрої. Термін «лірика» походить від назви музичного інструменту ліри, в супроводі якого у стародавній Греції співали або промовляли речитативом. Інтонаційний лад ліричних пісень досить демократичний, без використання архаїчних зворотів. Мелодика кантилена, широко співуча, великі стрибки заповнені поступовими ходами, оспівування устоїв. Ладово-гармонічна мова будується на мажоро-мінорі. Головне значення мінору, за частіше гармонічного, плагальні, автентичні звороти. Ритміка чітка, іноді порівняно з імпровізаційним жанрами, думами. Притаманне багатоголосся: гомофонно-гармонічний склад; підголоскова. Доктор мистецтвознавства А. Іваницький класифікує ліричні пісні за двома групами: 1) соціально-побутові пісні (чумацькі, бурлацькі, рекрутські, козацькі); 2) побутові пісні (про кохання). З усіх жанрів соціально-побутової групи ліричних пісень розглядаються козацькі пісні. Саме вони, становлять кількісно вагомий і своєрідний розділ українського фольклору. Власне, козацькі пісні Дніпропетровщини як елемент нематеріальної культурної спадщини увійшли до охоронного списку ЮНЕСКО. Виділяють три тематичні групи козацьких пісень: з історичним підтекстом (без точних історичних ознак), пісні, де зображено різні сторони козацького побуту (вони становлять провідну частину пісень даного розділу), ліричні, що до певної міри умовно відносяться до козацьких (здебільшого – за згадкою слова «козак»)

Серед ліричних переважають пісні про кохання. В них окреслюється лірико-побутова тематика, показова для двох різних за віком і сімейним станом категорій співаків: кохання (у його інтимно-радісних і драматичних проявах) особливо цікавить неодружену молодь, зокрема дівчат; родинні стосунки глибше зачіпають інтереси, а, отже, художню уяву людей середнього покоління (передусім жіноцтва). Пісням про кохання та родинний побут властиві:

- поглиблений ліризм (щирість наспівів і змісту роблять їх однією з вершин ліричного роду у фольклорі);
- єдність інтимного і побутового, що дає підстави кваліфікувати пісні про кохання і родинний побут як лірико-побутові;

- ці пісні – провідна частина сучасного ліричного репертуару народних співаків (значна їх кількість виконується селянами, робітниками, інтелігенцією);
- як кожне живе явище, ці пісні еволюціонують у сучасному півочому побуті.

Показово, що більшість пісень про кохання співаються не дівчатами, а жінками. Певною мірою, це може бути свідченням невдоволеності рідними стосунками. Знайомство з використанням дум у творах професійних композиторів: С. Гулак-Артемівський – опера «Запорожець за Дунаєм»; М.Лисенко – опера «Наталка Полтавка»

Музичний матеріал до лекції:

1. «Стоїть козак на чорній кручі»
2. «Їхав козак в гору за байрак»
3. «Летіла галка через балку»
4. «Летіла зозуля, та й стала кувати»
5. «Пряля»

ТЕМА 6. Необрядовий фольклор.

У жартівливих і сатиричних піснях за допомогою гумору, іронії, сарказму піднімається на сміх усе, що викликає громадський осуд, що суперечить моралі. Жарт властивий народним пісням тією ж мірою, що й ліризм. Гумористичні образи та ситуації зустрічаються в рядках дум та історичних пісень, і в ліриці кохання. Також у веснянках, купальських, жнивних, танцювальних, коломийках. Що стосується власне танцювальних пісень, то вони за змістом безпосередньо змикаються з жартівливими і сатиричними піснями, відрізняючись головним чином формою виконання: танцювальні пісні співаються під час танцю, жартівливі та сатиричні пісні – це, як правило, форми «для слухання». В цьому їх своєрідність з-поміж інших жанрів фольклору.

У багатьох жартівливих піснях наспів та форма строфи безпосередньо впливають на сприйняття тексту, підкреслюють властивий йому гумористичний заряд. Для жартівливих пісень характерним є вживання приспівів. Функція приспівів тут має виражене гумористичне спрямування. Приспів може бути деталлю, яка скеровує увагу на зображуваний предмет. Частіше приспиви, однак, бувають окремою частиною форми, їх будова і виконання дуже різноманітні. Танцювальні пісні також є розділом необрядового фольклору. Оскільки пісні виконуються під час танців, їх ритмомелодика має багато спільного з народними інструментальними награваннями. Адже основне призначення музичних інструментів у народному побуті - це супровід танців. Побутове виконання танцювальних пісень складається з трьох компонентів: слова, музики і танцювальних рухів. Причому, рухи – надзвичайно важливий складник танцювальної пісенності. Тому групування пісенно-танцювальних мелодій провадиться за одним принципом – за формою танцю, який вони супроводять (козаки, гопакі, метелиці, краков'яки, тощо). Танцювальні пісні – це розділ фольклору, основне призначення якого полягає у співах під час виконання побутових танців. При цьому здійснюється поєднання слова, наспіву і танцювального руху. Танцювальні пісні звичайно виконуються від акомпанементу музичних інструментів. Відповідно до цього фольклорист А. Іваницький поділяє

танцювальні пісні на 4 групи: 1_ пісні до побутових танців; 2) коломийки; 3) шумка, телепенька; 4) пісні до танців запозичених з фольклору сусідніх народів – полька, краков'як, кадрили, вальс. Знайомство з використанням дум у творах професійних композиторів: Симфонія невідомого автора поч.. XIX ст. – козачок; Калавчевський «Українська симфонія» - 4 ч. «Ой гай, гай», «Ой джигуне, джигуне».

Музичний матеріал до лекції:

1. «Ой під вишнею»
2. «І шумить, і гуде»
3. «На городі калюжа, сидить мила недужа»

ТЕМА 7. Народні музичні інструменти на Україні.

Народні музичні інструменти України – це яскрава сторінка історії музичної культури українського народу. Своїм корінням народні українські музичні інструменти сягають часів Київської Русі. Після її розпаду на окремі князівства виникли нові історичні умови, які привели до відповідних змін у культурі, побуті, звичаях, що поступово набуло національних ознак. На конструкції музичних інструментів України, їхньому строї й навіть у назвах позначилися взаємозв'язок і взаємовплив культур різних народів. Музичні інструменти на Україні діляться на 3 групи: духові, струнні, ударні та шумові. **Духові народні музичні інструменти.** *Дуда, коза, баран, міх* – все це . назви одного і того самого народного музичного інструмента, що відомий багатьом народам світу. Найбільш розповсюджена його назва – волинка. Вона виготовляється з вичиненої шкіри кози, або теляти. З цієї шкіри роблять суцільний міх, який служить резервуаром повітря. В один з отворів міха вставляють трубку, через яку музикант вдуває повітря. Друга трубка – ігрова. У ній, крім пищиків, є 6 отворів для зміни висоти звуку. Третя трубка з басовим пищиком забезпечує бурдонний (постійний) звук. Волинка дійшла до нас із давніх часів. Грали на них переважно пастухи. Виготовляючи волинку, гуцульські майстри прикрашають її різьбленням, скульптурною голівкою кози. *Окарина* в перекладі з італійської - гусенятко. Так назвали свисткову флейту, що робиться з дерева, має яйцевидну (сферичну) форму і свистковий пристрій. Інструмент має десять ігрових створів. Звучання окарини казкове, часом фантастичне. Грають на окарині, імітуючи звуки диких тварин, птахів, особливо кування зозулі.

Серед дитячих іграшок та виробів декоративно-прикладного мистецтва зустрічаються керамічні пташки, коники, козлики, баранчики, яскраво розмальовані й покриті поливою. Це – свистульки, на них можна виконувати прості мелодії. *Сопілка* – один з найбільш розповсюджених у музичному побуті України інструмент. З глибини тисячоліть дійшов він до нас із багатьма назвами: сопілка, денцівка, флюяра, зубівка, теленка... За кожною назвою криється принципова конструктивна відмінність, нові специфічні прийоми видобування звуку. Виготовляли сопілки з верби, клена, калини, смереки, груші, бузини. На Гуцульщині така сопілка зветься денцівкою. Звук у неї соковитий, насичений. **Струнні народні музичні інструменти в Україні.** *Бандура* (польськ. – bandura; походить від грецької паудойра — триструнний інструмент) – український

багатострунний шинковий музичний інструмент. Починаючи з XVI ст. літературні та іконописні джерела згадують про існування на території України струнних музичних інструментів, що звалися кобзами, мали різну форму і конструкцію, вимагали відмінних прийомів гри. Серед цих інструментів з'являлись і такі, що мали поруч з ладовим грифом струни на корпусі. У них і втілено було ідею майбутнього акомпануючого інструмента, на якому не перебирають струни, а видобувають щипком сріблясті звуки з певних струн. Так, звільнившись згодом від ладів та замінивши їх на грифи, цей інструмент став оригінальним витвором українського народного мистецтва, грою на якому супроводжували свої пісні та думи легендарні кобзарі. І сьогодні цей інструмент служить емблемою українських народних музичних інструментів. У літературі зустрічається назва кобза. Бандура звучить як сольний інструмент, але найчастіше використовується в ансамблі. **Бас. Басоля. Козобас.** У невеличких народних ансамблях і оркестрах в Україні, зокрема у троїстих музиках, зустрічається акомпануючий інструмент, що зветься бас, басоля. Його зовнішній вигляд нагадує скрипку або віолончель. У центральних та східних регіонах України зустрічається чотириструнна басоля, а в західних – триструнна. Грають на басолі смичком. На Закарпатті є п'ятиструнна басоля. Оригінальним народним інструментом, що увібрав у себе ряд елементів музичного побуту Гуцульщини, став козобас. Під акомпанемент басолі на весіллі водили козу. Пізніше виникла ідея зробити басолю з прикрасою – голівкою кози – назвали козобасом. Цей інструмент найчастіше зустрічається у фольклорних ансамблях. **Ліра** – струнний щипковий музичний інструмент. Звуковидобування на лірі здійснюється переборами струн пальцями (або плектром). За конструкцією ліра близька до кіфари. Класична ліра має 7 струн, але з роками кількість струн змінювалася. У наші часи виконання на ліри знову відроджується. Цей інструмент входить до складу оркестру народних музичних інструментів, фольклорних оркестрів та ансамблів. **Скрипка** (від старослов'янської скрипати – скрипіти) – струнний смичковий інструмент. Класичний вид його вироблявся ще в XV-XVI віках одночасно у різних країнах (Польщі, Італії, Франції). На півночі Італії виникли цілі школи скрипкових майстрів, особливо в Кремоні, де працювали Андре та Ніколо Амати, Дж. Гварнері, А. Страдиварі. Саме цими майстрами була розроблена конструкція скрипки, яка й у наш час є найкращою. **Торбан.** У середні віки в Європі був відомий лютнеподібний інструмент з двоповерховою головою грифу. На вищому знаходились струни, що вільно проходили поруч з грифом. Корпус його був глибокий і овальний. Торбан мав елегантну вишукану форму, вимагав складних прийомів гри і був доступний лише для аристократичних сімей, козацьких старшин. Називали його "панською бандурою". **Цимбали** (від угорської – cimbalot) – струнний ударний музичний інструмент, який має дерев'яний корпус трапецієподібної форми з натягнутими на ньому струнами. Видобування звуку на цимбалах здійснюється завдяки ударами палички (або колотушки) по струнам. Цимбали відносяться до найстаріших музичних інструментів. Цимбали використовуються як сольний, так і оркестровий інструмент. **Народні ударні та шумові музичні інструменти в Україні.** **Ложки дерев'яні** – звичайні селянські супові ложки. Щоб вони звучали голосніше, використовують тверді та "дзвінкі" породи дерев. Звук ложок нагадує звук кастаньєт, але більш відкритий по тембру.

Тріскачки – набір дерев'яних дощочок (20), які нанизані на жильну струну й утворюють сухий та різкий звук. На тріскачках вистукують грайливі ритмічні фігури.

ТЕМА 8. Український солоспів. Пісня-романс XVIII-XIX століття.

До народних романсів зараховуються пісенні твори, що здобули поширення серед освічених верств суспільства та у міському середовищі. Нескладна структура (куплет, чи куплет з приспівом), дохідлива проста мелодія, імпровізований акомпанемент – ці риси відповідають головному призначенню – домашньому побутуванню виконання. Народний романс називають також побутовим романсом або романсом-піснею, щоб відрізнити від складних, психологічно поглиблених композиторських творів – романсів. Термін «романс» виник в Іспанії, де так називали побутові пісні, що виконувались іспанською мовою. Як жанр пісня-романс склався на Україні у XVII-XVIII ст. Більшість пісень-романсів – це індивідуальна творчість, вони поширюються переважно усним шляхом. Тому тексти і мелодії зазнають змін, їх автори забуваються.

Дуже близькі до народних романсів пісні літературного походження. Різниця між ними швидше умовна. Пісні літературного походження – це ті ж народні романси, але створені на тексти здебільшого відомих авторів.

Характерні риси пісні-романсу – підкреслена емоційність, яскраве виявлення почуттів. Мелодика оповідального складу. Характерний мінор, як правило мелодичний, або гармонічний, відси напруженість, емоційність. Чітка ритмічна побудова, структура часто квадратна. Виконання пісень-романсів з акомпанементом, спочатку бандура, ліра, потім гітара, фортепіано. Фактура має характерні романсові риси – гармонічна фігурація, бас акорд. Гармонія будується на типових функціональних зв'язках, автентичних та плагальних зворотах. Знайомство з використанням пісень-романсів у творах професійних композиторів: пронизана фортепіанна творчість В. Косенка та Б. Лятошинського; Г. Майборода опера «Ярослав Мудрий».

Музичний матеріал до лекції:

1. «Ой, горе тій чайці»
2. «Дивлюсь я на небо»
3. «Зоре моя вечірняя»

ТЕМА 9. Використання фольклору в творах професійних композиторів. Народна музична культура на сучасному етапі. На прикладі творчості композиторів Дніпропетровщини.

1 розділ. Узагальнююча тема, яка поєднує увесь пройдений матеріал. Розглядаються твори професійних композиторів які у своїй творчості використовували фольклорні твори: Л. Дичко «Пори року», Л. Ревуцький «Ой, весна весниця», Є. Станкович «Цвіт папороті», цикл В. Іщенко «Обжинкові», К. Стеценко «Ой, за горою, за зеленою», М. Вериківський «Котику сіренькому», Л. Дичко «Червона калина», Б. Лятошинський «Український квітець», М.

Калачевський «Українська симфонія», С. Гулак-Артемівський «Запорожець за Дунаєм», Симфонія невідомого автора (соль мінор).

В темі 2 розділу розглядається використання сучасними композиторами фольклорного матеріалу. Особлива увага приділяється творчості композиторці Дніпропетровської організації Національної Спілки Композиторів України –В. М. Мартинюк (Брондзі). Кантата Валентини Мартинюк «Ішов козак долиною» створена на теми козацьких пісень Дніпропетровщини для солістів, ударних, фортепіано та капели бандуристів. Кантата «Ішов козак долиною» у 6 частинах: «Ой, за током, за током», «В суботу пізенько», «Ой, весна, красна», «Стоїть козак на чорній кручі», «Пісня про Морозенка», «Ішов козак долиною». Шість частин кантати складають наскрізну сюжетну композицію та створюють єдину драматургічну лінію, що знаходить розвиток у монолозі Матері, чоловічому тріо, ансамблевих вокальних та інструментальних номерах. Упродовж кантати слухач відчуває зародження нового дня, теплих, щирих почуттів козака та дівчини, пісню скорботи матері, молодецьку завзятість, героїку звитяг і жалобу втрат і, врешті-решт, віру й надію на щасливе життя, перемогу світла над темрявою руїн! Лірика, епос і драма, сплетені різними барвами «музичної вишиванки», створили особливу духовну енергетику. З точки зору технології, у партитурі зібрані незвичні й непритаманні для сучасної бандури техніки й можливості, нетипові засоби звуковидобування. Це й поліфонічні переплетення інструментального та вокально-хорового письма, і накладання різноманітних звукових площин, неординарні поєднання «непоєднуваних» звукових комплексів: народного голосу, чоловічого тріо, партії фортепіано з сучасними засобами гри, великої кількості ударних інструментів та вокально-інструментального масиву капели. Кантата «Ішов козак долиною» на теми козацьких пісень Дніпропетровщини продовжує лінію творчості композиторки, пов'язану з сучасним прочитанням українського фольклору. Майже весь тематичний матеріал кантати взятий зі збірки «Козацькі пісні Дніпропетровщини» (Лізунов Прес, 2015 р.).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Клименко, І. *Обрядові мелодії українців у контексті слов'яно-балтського раньотрадиційного меломасиву: типологія і географія*. Т. 1: Монографія. Київ: Національна музична академія ім. П. І. Чайковського, 2020. 360 с.
2. Коломийчук, О. *Календарна обрядовість українців Бойківщини: осінньо-зимовий цикл (кінець XIX – 30-ті рр. XX ст.): монографія*. Київ: Видавництво «Ліра-К», 2022.
3. Мушкетик, Л. Г. *Моральний канон української традиційної культури: за фольклорними джерелами*. Київ–Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», 2022.

Додаткова:

1. Вовк, Хв. *Студії з української етнографії та антропології: [Вибрані праці]: монографія*. Київ: Мистецтво, 1995. 356 с.
2. Борисенко, В. К. *Сімейна обрядовість українців XX – початку XXI століття*. Київ: ІМФЕ, 2016. 253 с.
3. Данилейко, І. Досвід реконструкції типових весільних мелодій за збіркою текстів кінця XIX століття з околиць Ніжина, записаних О. Малинкою. *Проблеми етномузикології*. Київ, 2019. № 14. С. 96–117.
4. Данилейко, І. Особливості ладової організації весільних меломасивів лівобережжя нижньої Десни (Чернігівщина). Мелодії триопорного ладу у шестидольних композиціях. *Проблеми етномузикології: зб. наук. статей з географ. атласом*. Київ, 2013. № 8. С. 155–163.
5. Качор (Пшенічкіна), Г. Весільні пісні з рефреном «рано-рано» на Наддніпрянщині та Поліссі у їх структурному та стилістичному порівнянні. *Народна музика Волині та Полісся: проблеми дослідження і популяризації: тези і матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції до 35-річчя кафедри музичного фольклору РДГУ та 200-річчя з дня народження Оскара Кольберга (Рівне, 31 жовтня – 1 листопада 2014 р.) / упоряд. Р. І. Дзвінка, Ю. П. Рибак*. Рівне, 2014. С. 144–156.
6. Клименко, І. Українські весільні тиради на шестискладовій основі. *Етномузика: збірка статей та матеріалів, присвячена пам'яті Юрія Сливинського*. Число 10 (2013) / упоряд. Б. Луканюк. Львів, 2014. (Наукові збірки ЛНМА ім. М. Лисенка. Вип. 33). С. 31–53.
7. Клименко, І. Весільні пісні. *Історія української музики у 7 т. Т. 1 / НАН України, ІМФЕ ім. М. Рильського*. Київ, 2016. С. 146–159.

8. Маркевич, М. *Обычаи, повір'я, кухня і напитки малороссян*. Київ: В типографії И. та А. Давиденко, 1860. 175 с.
9. *Весілля (методичний поради́ник, сценарій)* / упоряд. Г. М. Бурхович. Дніпропетровськ: ВПОП «Дніпро», 1994. 25 с.: нот. додатки.
10. Любимова, А. Весільні мелодії «середньодніпровського набору» в ареалі Дніпровських порогів. *Музикознавча думка Дніпропетровщини: збірник наук. статей*. Вип. 21 (2, 2021). Дніпро: ГРАНІ, 2021. С. 122–144.
11. *Народні пісні сучасної Дніпропетровщини*. Вип. 1. Томаківський район / упоряд. Галина Пшенічка, Анастасія Любимова. Дніпро: Ліра, 2016. 56 с.: 8 фото.
12. *Народні пісні сучасної Дніпропетровщини*. Вип. 2. Петропавлівський район / упоряд. Галина Пшенічка, Анастасія Любимова. Дніпро: Ліра, 2019. 164 с., нот., іл., аудіодиск.
13. *Весілля: у 2-х кн.* / упоряд. М. М. Шубравська (тексти, примітки), О. А. Правдюк (нотний матеріал). Київ: Наукова думка, 1970.

14. Інформаційні ресурси:

1. <https://folklore-archive.org.ua/>
2. <http://www.nbu.gov.ua/node/6239>
3. <http://history.org.ua/uk>
4. Просили батько, просили мати: етнографічний фільм
<https://www.youtube.com/watch?v=t-L0sBeA-fE>.